

Soldattorpet

Somrarna har blivit allt varmare. Troligen har många av oss tillbringat den i ett torp på landet. För oss är torpet ett ställe för rekreation och terapi. Rekreation i form av njutande av naturens ljud, luftens renhet, den tysta sommarkvällen. Terapi i form av vårda gräsmattan, sköta om rabatterna, odla egna grönsaker eller att reparera torpet.

Var är ett torp?

Med torp i ordets egentliga bemärkelse menas en mindre jordbrukslägenhet som av ägaren mot en viss arbetsprestation uppläts till brukaren. Den senare kallades torpare och kan betraktas som en arrendator och betalade sitt arrende med ett antal dagsverken. Denna form upphörde i och med 1943 års arrendelagstiftning. Det fanns olika typer av torp.

Soldattorpet uppläts av rusthållaren där soldaten fick bruka jorden och få så kallat hemkall. Det bestod av vissa naturaförmåner i form av säd, hö och halm, brandved och tillgång till dragare. Varje torp hade inte åker men en täppa skulle finnas där, potatis och rotfrukter kunde odlas. Till de torp som hade åker skulle finnas förutom "Stugubyggnaden och Fähus med så kallad Skulla och Swale, jämväl Loge och Loggolf". Soldaten var ej bunden att göra några dagsverken åt markägaren. Han kunde i det civila få sin utkomst i det yrke han önskade. I soldattorpen bodde antingen en ryttare, fotsoldat eller båtsman.

Ett ryttartorp

Mellan 1830 och 1850 utkommer "Stadganden rörande rotheållaren och soldaten" vid samtliga regementen. För Upplands regemente, gällde bland annat följande;

"Att Stugubyggnaden skall vara 12 alnar lång och 8 alnar bred inom knutar-na, på god minst ½ aln fast stenfot, af hvilken längd och bredd, 8 alnar indelas till Stuga och återstoden användes till Förstuga och Kammare, hwaraf den förra blifwer af 3 och sednare af 5 alnars storlek, med afräkning av mellanväggar"

Invändigt skulle takhöjden vara 3 alnar under åsen eller bjälklagen. I köket skulle finnas två fönster, 13/4 aln brett och 1 3/8 aln högt. Ett par fönster borde förses med beslag, hakar samt gångjärn så att de kunde öppnas. Ytterdörr och köksdörr skulle vara 2½ aln höga och sex kvarter breda medan dörren till kammaren var 1 1/4 aln bred.

Spis och bakugn skulle finnas i köket samt även spis i kammaren.

Fanns det åker till torpet skulle det finnas en ladugårdsbyggnad av 15 alnars längd, 7 alnar bred och 5 alnar hög från syll till takfäste på ½ aln hög stenfot. Inom dessa mått rymdes ladugård, loge svale och fähus.

Dagligt liv i torpet

Vi kan nog utgå ifrån att det var trångt i torpen på 1800-talet. Familjerna kunde bestå av upp till 15 personer som skulle sova, äta och umgås på ca 35 m². Så fort någon hade slutat skolan fick de ut och tjäna dräng eller piga på någon gård i närheten. Mannen skulle utföra dagsverken på sommaren, från 7 på morgonen till 19 på kvällen, och bruka jorden vid torpet på kvällstid. Vintertid var det i regel skogsarbete. Hustruns arbetsdag sträckte sig från 4 på morgonen för att hinna mjölka, ge grisen, städa och laga mat för dagen. Efter hemkomst från dagsverken, på gården som torpet låg under, vidtog matlagning, mjölkning, tvätt, sömnad, vävning och dylikt.

Byggnadshistoria

Byggnadsteknik och husformer har växlat och förändrats under tidernas gång. Byggnadsmaterialet bestämdes av naturtillgångar. Flätverk och korsvirke hör hemma i det skoglösa landet medan knuttimring dominerade skogsbygderna i mellersta och norra Sverige.

Materialet vid timring var uteslutande tall, helst gammal kärnfuru. Det avverkadades på senhösten och kördes fram till byggeplatsen under vintern så att bygget kunde börja på våren.

Grunden skulle, om det var ett soldattorp, vara av sten. Hörnstenarna grävdes inte ner på frostfritt djup utan försänktes något i jorden. Mellan de bärande stenarna fyllde man på med kallmurad fältsten och springorna tätades med skärvor. Innanför stensockeln lades en så kallad mullbänk. Det var jord som lades mot stensockelns insida, detta för att minska golvdraget. Därmed minskade ventilationen under huset varvid rötskador uppstod. Där spis och bakugn skulle stå gjordes en ordentlig fyllning av sten för att bära eldstadens tyngd.

De verktyg som användes var hugg och täljyxan. Huggyxan hade smal rak egg och användes för skrädning av stocken samt huggning av knutar. Tälj- eller bilyxan som den även kallas användes till att ge stocken

en slät sida. Mellan stockvarven lades mossa i en mossränna. Mossrännan var en konkav ränna på överstockens undersida och fanns på varje varv. För att märka ut mossrännan användes ett dragjärn. Sågen kom på den senare delen av 1800-talet och användes mycket sparsamt. Dåtidens vattenpass var lodbrädan i regel en brädbit med en tennkula fäst vid ett snöre.

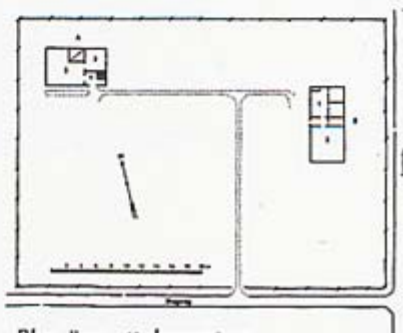
Efter det att stocken hade bilats lades det första stockvarvet, syllvarvet, ut. Knutarna höggs och stockarna passades in mot varandra. Knutens huggning kan vara olika, enkelkatt, dubbelkatt, rak dubbelhak osv, inom samma område. Ofta användes timmer från en riven torpstuga som komplement.

Varv efter varv byggdes på tills det översta väggbandet var lagt. Tvärgående innerväggar följde givetvis varven. Nu fortsatte man med gavlarna, de så kallade röstena där den första stocken kallades röstmodern. Högst upp på gaveln kom tuppen eller nockbiten på vilken ryggåsen eller kroppåsen lades. Från väggbandet lades rafter upp till ryggåsen.

På rafterna lades sedan taket som ofta var av torv. Som undertak lades ett brädtak som vilade på rafterna. Ovanpå detta lades sju till tio lager näver, vilket är ett mycket rötbeständigt naturligt material, ovanpå detta två lager torv. Torven togs från gammal fast ängsvall, fri från kvickrot och mossa, skars ut i rutor med en tjocklek på tio cm. Det första lagret lades med grässvålen nedåt och den övre tvärtom. För att binda jorden planterades tåklök som har ett utbrett rotsystem. För att torven skulle ligga kvar placerades vid takfoten en planka, mullås, med hål i för vattenavrinning.

Uthusens tak var ofta lagda med vass och råghalm på nocken. För att hålla kvar detta lades ryttare eller slanor över taktäckningen.

Sture Wärlinder

Plan över ett dragontorp